

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.341.1:338.24:061.27(477)

JEL Classification: O1; M31; L81

РОЗВИТОК СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

©2020 ГУСАКОВСЬКА Т. О., КУЖЕЛЬ Н. Л.

УДК 330.341.1:338.24:061.27(477)

JEL Classification: O1; M31; L81

Гусаковська Т. О., Кужель Н. Л.

Розвиток стартапів в Україні: проблеми та перспективи

Метою статті є виявлення проблемних питань розвитку й успішного функціонування інноваційних проєктів малих і середніх підприємств в Україні та визначення ефективних шляхів їх вирішення. Для вирішення поставлених завдань було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз і синтез, узагальнення, порівняння та систематизація. У статті розглянуто стадії розвитку стартапів і різновиди джерел фінансування підприємств, що тільки розпочинають свою діяльність. Визначено роль держави у підтримці малого та середнього бізнесу в умовах ризику та важливість заохочення просування інноваційних проєктів з метою підвищення конкурентоспроможності як підприємства, так і країни в цілому. Проаналізовано теоретичне уявлення глобальної екосистеми стартапів. Визначено проблеми низької інноваційної активності підприємств України та запропоновано шляхи їх вирішення з метою досягнення кінцевого успіху стартап-проєктів, враховуючи недосконалу законодавчу систему та несприятливий інвестиційний клімат. Обґрунтовано заходи, за допомогою яких вітчизняні бізнес-ідеї матимуть достатній потенціал до розвитку, та досліджено найперспективніші міста країни, які протягом останніх років розвивають і втілюють стартапи. У статті обґрунтовано важливість підтримки розвитку стартапів не тільки на початковій стадії, а і наставництво та координація протягом життєвого циклу проєктів. Основні положення статті можуть бути використані в практичній діяльності підприємств при розробці та впровадженні інноваційних бізнес-ідей.

Ключові слова: стартап, інновація, інноваційний розвиток, бізнес-інкубатор, венчурний фонд, краудфандинг, бізнес-ангел.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-29-34>

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Гусаковська Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Коваля, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: tatgus@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9094-3613>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/A-1367-2019>

Кужель Наталія Леонідівна – асистент кафедри менеджменту, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Коваля, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: natochka5555@ukr.net

UDC 330.341.1:338.24:061.27(477)

JEL Classification: O1; M31; L81

Husakovska T. O., Kuzhel N. L. Startups Development in Ukraine: Problems and Prospects

The article aims at identifying topical problems in designing and successfully managing innovative projects for small and medium enterprises in Ukraine and finding effective ways to solve them. The following general and special research methods were used to solve the tasks set in the article: analysis and synthesis, generalization, comparison and systematization. The stages of startups development have been considered as well as the types of funding sources for enterprises that are just starting their activities. The role of the state in supporting small and medium-sized businesses under risk and the importance of encouraging the promotion of innovative projects in order to increase the competitiveness of both enterprises and the country as a whole have been identified. The global ecosystem of startups has been analyzed as to its theoretical representation. The reasons for the low innovative activity of Ukrainian enterprises have been identified and ways to overcome them have been suggested helping startup projects to achieve ultimate success despite the imperfect legal system and unfavorable investment climate. The authors have designed some measures guaranteeing that domestic business ideas will have sufficient potential for development. The experience of the most promising cities in Ukraine, which have been developing and implementing startups in recent years, has been studied. The necessity not only to support the development of startups at the initial stage, but also to mentor and coordinate them throughout the project life cycle has been proven. The main results of the research can be used in practice while designing and implementing of innovative business ideas at an enterprise.

Keywords: business angel, business incubator, crowdfunding, innovation, innovative development, startup, venture fund.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Husakovska Tetiana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: tatgus@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9094-3613>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/A-1367-2019>

Kuzhel Nataliia L. – Assistant of the Department of Management, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: natochka5555@ukr.net

Вступ. Україна переживає складні економічні часи, які проявляються зниженням основних соціально-економічних показників, зокрема, низьким рівнем життя значної частини населення, зростанням рівня безробіття. Досвід розвинених країн світу та досягнення світового науково-технічного прогресу показує, що основою виходу зі скрутного становища, підвищення конкурентоспроможності та вирішення економічних, соціальних та екологічних питань може стати перехід від застарілої технологічної бази до новітніх інноваційних технологій, заснованих на різноманітних провідних ідеях.

Україна представлена у кількох міжнародних рейтингах, які оцінюють інноваційний потенціал, технологічну й інноваційну конкурентоспроможність. Одними з авторитетних є Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) та «Європейське інноваційне табло». Згідно з результатами їх оцінки (доповідь «Глобальний індекс інновацій 2018», підготована спільно Корнельським університетом, школою бізнесу INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності), до провідних країн-новаторів входить Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Велика Британія, Сінгапур, США, Фінляндія, Данія, Німеччина та Ірландія. Україна входить до групи країн «повільні інноватори» і відстає від країн-лідерів майже за всіма аналізованими показниками.

Для оцінки використовують 80 параметрів, які дають повну картину інноваційного розвитку, включаючи огляд політичної ситуації, стану справ в освіті, рівня розвитку інфраструктури та бізнесу [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення створення, фінансування та функціонування стартапів займаються відомі вітчизняні та зарубіжні дослідники, такі як А. Гейдор, С. Бланк, Н. Ситник, Д. Збанацький, Д. Довгополий, Р. Белзєцький, К. Бояринова, Ж. Жигалкевич, М. Кравченко й ін. Проте в умовах високої динаміки науково-технічного прогресу та переходу до постіндустріальної економіки проблема розвитку стартапів в Україні набуває все більшої актуальності і потребує постійного аналізу.

Метою дослідження є виявлення проблемних питань розвитку інноваційних проектів малих і середніх підприємств в Україні та визначення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на низькі позиції у глобальних рейтингах, в Україні продовжується розвиток інноваційної діяльності, та набувають актуальності питання розвитку та підтримки сучасних, нових і креативних, водночас ризикованих форм ведення інноваційної діяльності, таких як стартапи.

Стартап (англ. Startup) – новостворена компанія, бізнес якої ґрунтується на інноваційних технологіях, яка не вийшла на ринок або щойно почала на нього виходити і має потребу у залученні зовнішніх ресурсів [6].

Термін «стартап» найчастіше застосовують до IT-компаній, проте це не означає, що він не стосується всіх інших сфер діяльності.

Кінцевий успіх стартапу залежить від багатьох факторів:

- наявність бізнес-ідеї;
- наявність бізнес-плану;
- затребуваність і доступність у використанні продукту на світовому ринку;
- зацікавлена та сильна команда;
- інвестори;
- можливість отримання доходу тощо.

Зі зростанням загальної кількості стартапів у світі набуває обертів процес розвитку глобальної екосистеми стартапів.

Екосистема стартапів є підсистемою інноваційної екосистеми та спрямована на створення інноваційних продуктів і послуг стартап-компаніями.

Наразі в літературі екосистема стартапів визначається через опис структурних компонентів екосистеми та їхньої ролі в розвитку стартапів. Консалтингова компанія Startup Commons вважає, що екосистема стартапів формується людьми, стартапами на різних етапах життєвого циклу та різними локальними організаціями (фізичними чи віртуальними), які взаємодіють між собою як система для створення і масштабування нових стартап-компаній. Ці організації можуть бути віднесені до таких категорій, як університети, компанії-інвестори (бізнес-ангели, венчурні фонди, краудфандингові платформи тощо), підтримуючі організації (інкубатори, акселератори, майданчики для співпраці тощо), дослідницькі організації, сервісні компанії (зокрема юридичні) та великі корпорації. Компоненти екосистем пов'язані між собою активними комунікаціями, участю у спільних заходах, подіях, завдяки чому формується складна мережа взаємодій між стартапами, організаціями та оточуючим середовищем [9].

Універсального підходу щодо опису розвитку стартапів не існує. Найчастіше розглядається скорочена класифікація стадій розвитку стартапів, згідно з якою вони проходять у своєму розвитку 5 стадій, характеристику яких наведено в табл. 1. На кожній стадії розвитку існують різні вимоги до створення та функціонування проектів та різні джерела фінансування, такі як власні кошти та кошти із зовнішніх джерел фінансування (табл. 1).

Розглянемо більш детально такі джерела фінансування стартапів:

- власні заощадження;
- правило «трьох F» (family, friends and fools);
- бізнес-інкубатори;
- венчурні фонди;
- краудфандинг;
- бізнес-ангели.

Характеристика стадій розвитку стартапу та джерел його фінансування [3]

Стадія розвитку стартапу	Зміст стадії	Що саме необхідно?	Джерела фінансування
Посівна стадія (seed stage)	Є ідея, команда чи її частина, ентузіазм та бажання	Детальний план розвитку стартапу; участь у конкурсах, навчаннях, перевірити життєздатність стартапу	Власні заощадження; 3F (сім'я, друзі, диваків); бізнес-інкубатори; венчурні фонди
Стадія запуску (startup stage)	Створена робоча модель; злагоджена команда із розподіленими функціями; сформований план розвитку	Налагодити систему просування на ринок, залучення користувачів / клієнтів. Пошук додаткового фінансування	Власні кошти. Кошти бізнес-ангелів. Краудфандинг
Стадія зростання (growth stage)	Діюча компанія, яка має сформований продукт, послугу чи технологію і приносить прибуток. Є постійні користувачі та помітне місце на ринку	Доопрацювання недоліків. Масштабування на ринку. Залучення більшої кількості користувачів	Великий інвестор чи інвестиційна компанія
Стадія розширення (expansion stage)	Завершений функціональний продукт, що приносить прибуток. Відпрацьована реклама, сервіс, управління компанією	Визначитися із майбутнім компанії. Продовжувати розширяти коло користувачів чи виходити на нові ринки	Розподіл часток між інвесторами. За потреби можливе залучення додаткових коштів
Стадія «виходу» (exit stage)	Налагоджена робота компанії. Хороші позиції на ринку, постійний прибуток	Компанія функціонує як звичайний бізнес і приносить засновникам і інвесторам прибуток, або інвестори продають компанію або її частину інвестиційному фонду чи великому інвестору	Випуск акцій. Інвестори отримують доходи у вигляді дивідендів або через продаж своїх часток у бізнесі

Правило «трьох F» (family, friends and fools) полягає в тому, що на початковій стадії створення стартап-проекту його учасники використовують власні фінансові ресурси або ж на допомогу приходять люди, які вірять в успішний розвиток і хочуть підтримати ідейників – сім'я, друзі та диваки.

Бізнес-інкубатор – організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності.

Завдання бізнес-інкубаторів – допомогти стартапам на будь-якому етапі розвитку, одна з основних функцій – надання робочого місця і офісу в оренду або суборенду, а також підтримка технічного стану цієї площі.

Венчурний фонд – це інвестиційний фонд, орієнтований на роботу з інноваційними підприємствами та проектами і є найбільш ризикованими для інвесторів. Окрім грошей, фонд може дати підприємцям доступ до нових клієнтів і нових регіонів, допомогу у залученні наступного раунду інвестицій.

Венчурні фонди, об'єднуючи кошти найрізноманітніших інвесторів, здатні нівелювати відмінності між ними і погодити їх інтереси (виробничі, фінансові, галузеві та ін.). Крім того, через фонди в умовах ринкової економіки може активно діяти держава, використовуючи переваги венчурного капіталу для вирішення таких пріоритетних завдань, як інноваційний розвиток економіки країни, вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів, активізація малого підприємництва [4].

Найпопулярнішими за кількістю угод з венчурними фондами в Україні зараз є такі сектори, як software, онлайн-сервіси, hardware, mobile, маркетплейси, e-commerce.

Краудфандинг (фінансування громадою) – це співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси разом, як правило, через Інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій.

За допомогою краудфандингу збирають кошти на творчі, культурні, соціальні й інші проекти. Зазвичай це велика кількість невеликих внесків.

Найбільшими українськими стартапами, які були профінансовані за допомогою краудфандингу, стали LaMetric (зібрано \$369 тис.), Petcube (\$251 тис.), iBlazr (\$156 тис.).

Найбільші краудфандингові платформи у світі – Kickstarter та Indiegogo (дозволяють фінансувати проекти на будь-яку тематику); в Україні – Спільнокошт (Велика-Ідея) та Na-Starte (націлені на розвиток громадянського суспільства).

Бізнес-ангел – це приватна особа, що володіє капіталом, який вкладає в невеликі (порівняно з венчурними фондами) незвичайні та перспективні проекти на етапі створення в обмін на частку в її капіталі [1].

Його місія полягає не тільки в інвестуванні у потенційно прибуткові проекти, але і в наставництві, частковому керівництві і координації перспективних проектів.

Приватні інвестиції сприяли просуванню таких корпорацій, як Google, Yahoo, Amazon і безлічі інших.

Стартап-проекти впроваджують у виробництво інновації та інноваційні технології, які сприяють підвищенню загального рівня розвитку економіки країни. Але фі-

нансування стартапів є досить проблематичним питанням на фінансовому ринку України, оскільки залучити гроші на розвиток новоствореної компанії дуже складно через високий ризик їх неповернення.

Ринок стартапів оцінити дуже складно, оскільки на сьогодні більшість угод укладаються неофіційно через небажання учасників розкривати інформацію [5].

Становленню стартапів в Україні перешкоджає низка факторів, головний з яких – несприятливий бізнес-клімат і макроекономічна нестабільність.

Розглянемо позиції України у міжнародних рейтингах, у тому числі «Cities Global Ranking of Startup Ecosystem».

За рейтингом, складеним виданням Forbes, дві компанії з українським корінням увійшли до стартапів-роботодавців США America's Best Startups Employers 2020. Було відібрано 500 проектів із 2500 претендентів за трьома критеріями: репутація роботодавця, задоволеність співробітників і зростання.

35-те місце в рейтингу зайняв стартап GitLab – платформа для колаборації та DevOps, основним конкурентом якого є стартап GitHub, з 2018 року належить Microsoft. GitLab був заснований у 2011 році харків'янином Дмитром Запорожцем, а у 2013 році отримав другого фаундера – нідерландця Сіда Сібранджі.

263-тє – Allset – сервіс для бронювання столиків у ресторанах, заснований у 2015 році українцями Стасом Матвієнко та Ганною Поліщук. У компанії є два офіси – у Сан-Франциско та Києві. В Україні зосереджена команда розробників, а в США відбуваються тести додатків.

За версією світового рейтингу стартап-сервісу «STARTUP RANKING», в якому досліджувалася ситуація в 150 країнах, у 2019 році Україна посіла 37-ме місце за кількістю стартап-проектів, обігнавши Корею та Естонію.

Це є хорошим показником, оскільки у 2016 році Україна за цим рейтингом посідала лише 83 місце. За світовим рейтингом стартап-сервісу «STARTUP RANKING» у 2018 році Україна має 77 стартап-проектів, що вийшли на світовий ринок [6].

За даними інноваційного парку UNIT.City, який виступив партнером StartupBlink в Україні, у 2019 році серед проаналізованих понад 100 країн Україна посіла 31-ше місце.

321 стартап нараховано у м. Києві, що дало змогу отримати у рейтингу 34-те місце з-понад 1000 міст. У табл. 2 можемо бачити й інші міста України, які також потрапили до переліку.

Кількість стартапів серед міст України, які увійшли до Глобального рейтингу StartupBlink «Cities Global Ranking of Startup Ecosystem» у 2020 році наочно відображено на рис. 1.

Аналізуючи графік стартап-проектів у глобальному рейтингу StartupBlink, можна зробити висновок, що уже сьогодні м. Київ має більше проектів, ніж за 2019 рік, чого не можна сказати про інші міста, які значно відстають від показників минулого року. Це говорить про більш сприятливі умови розвитку інновацій саме у столиці України.

Підтримка стартапів є комплексним процесом, реалізація якого включає:

- збільшення інвестування з боку держави, та як наслідок, забезпечення розвитку галузі на території країни та сплата податків, які дадуть можливість через певний час існування проекту повернути інвестовані гроші;
- підтримку соціальної спрямованості інноваційних проектів;
- розвиток підприємницької культури;
- посилення режиму інтелектуальної власності;
- розробку державними органами законопроектів, які сприятимуть розвитку інноваційного підприємництва;
- посилення інформаційних можливостей участі українських новаторів у міжнародних програмах [2].

На сьогодні в Україні створено державний національний фонд стартапів, у якому гроші на роботу та гранти виділятимуться з Держбюджету.

У 2019 році Бюджет фонду стартапів становив 400 млн грн, з яких на стартапи на ранній стадії мало виділятися від 25 до 75 тис. USD.

Це дасть можливість профінансувати від 200 до 600 українських проектів у таких сферах фінансування, як штучний інтелект, доповнена реальність, Big Data, блокчейн, кібербезпека, оборона, медицина й охорона здоров'я, подорож, фінансові технології, освітні технології, робототехніка, професійні послуги, програмне забезпечення як

Таблиця 2

Міста України у Глобальному рейтингу StartupBlink «Cities Global Ranking of Startup Ecosystem» у 2019–2020 рр.

Назва міста	Місце у рейтингу, 2019 рік	Місце у рейтингу, жовтень, 2020 рік	Абсолютне відхилення до 2019 року
Київ	34	32	+2
Львів	299	354	-55
Одеса	235	356	-121
Харків	435	441	-6
Дніпро	561	865	-304

Джерело: складено авторами за даними [8]

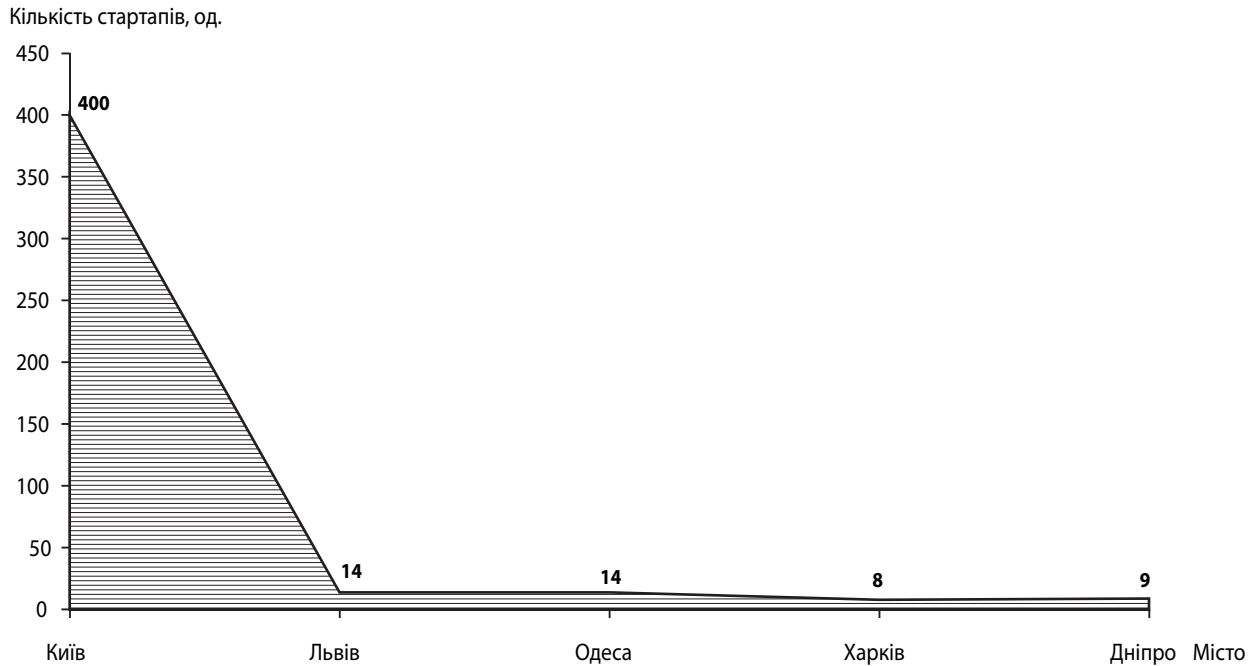

Рис. 1. Кількість стартапів серед міст України у глобальному рейтингу StartupBlink «Cities Global Ranking of Startup Ecosystem» у 2020 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

послуга, виробництво, електронна комерція, просування інтернет-речей.

Щоб отримати грант, потрібно пройти відбір. При цьому обов'язкова умова – реалізація проекту повинна зайняти не більше 24 місяців.

Відбір проходить у чотири етапи:

- реєстрація та подання проекту;
- перевірка на відповідність умовам участі;
- попередній відбір проектів;
- фінальний відбір.

Відбір проектів проходить за такими критеріями:

- інноваційність;
- комерціалізація;
- команда та фінанси;
- стійкість.

Держава відмовляється від частки у стартапі та обіцяє не втручатися у його роботу, однак контролювати обіг грантових коштів уповноважено Наглядову раду. Тобто стартапи повинні звітувати за кожну витрачену гривню або їм доведеться повернути надані кошти.

21 лютого 2020 року відбулося вручення сертифікатів за результатами Першого Pitch Day від USA. Наглядова Рада Українського фонду стартапів прийняла рішення про надання грантового фінансування 8 стартапам:

AeroDrone – мультифункціональні безпілотні літаки з великим корисним навантаженням і довготривалим польотом для виконання різних галузевих завдань;

GeoDesign.info – розумна оцінка локацій для успішного розвитку бізнесу;

FieldBI – комплексна інтегрована інформаційно-аналітична система підтримки рішень з управління землями сільськогосподарського призначення;

Правомен – швидка юридична допомога та ваш персональний юрист у смартфоні;

Framioge – український сталий бренд жіночого одягу з власним швейним виробництвом та R&D центром по дослідженню, розробці та інноваціям текстильних виробів і технологій;

ВІОС – технологія нанополімеризації, що дозволяє на молекулярному рівні зв'язати крохмаль та отримати біокомпунд (або біопластик) з високими фізико-механічними властивостями;

Pytag – особистий, абсолютно оптимальний пошук товарів і пропозицій в аграрному ринку, який об'єднує і комбінує в собі відразу три цільові аудиторії: покупців, продавців і сервіси;

BioVin – мобільний додаток, який перетворює негативний вплив на навколишнє середовище на позитивний та вчить економити.

Станом на лютий 2020 року фондом було прийнято на розгляд понад 1200 заявок.

Висновки. Недосконалість законодавчої бази та податкової системи гальмують розвиток малого та середнього бізнесу в Україні, у тому числі і стартапів. Проте за умов ефективної підтримки державою малого підприємництва в інноваційній сфері, надання стартового фінансування, захист прав на інтелектуальну власність, розробки нормативно правової бази, яка регламентуватиме правові відносини у сфері інвестування, українські інновації мають значний потенціал до розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Л. Бізнес-ангели інвестиційних проектів. *Фінансовий ринок України*. 2011. № 2. С. 24.

2. Баб'ячок Р. І., Кульчицький І. І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні – проблеми, перешкоди і можливості. 2018. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf>

3. Гейдор А. П., Бізбіз Т. М. Джерела фінансування стартапів в Україні. *Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журнал Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2020. № 1. С. 73–78.

4. Краус Н. М. Інноваційна діяльність та венчурний капітал в системній модернізації національної економіки : монографія. Полтава : Дивосвіт, 2013. 183 с.

5. Рис Э. Бизнес с нуля. М. : Альпина, 2014. 256 с.

6. Світовий рейтинг стартап-сервісу // STARTUPRANKING. URL: <https://www.startupranking.com/countries>

7. Писаренко Т. В., Кваша Т. К. та ін. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році : аналіт. довідка. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.

8. StartupBlink. URL: <https://www.startupblink.com/>

8. What is startup ecosystem? URL: <http://www.startupcommons.org/what-is-startup-ecosystem.html>

REFERENCES

Aleksandrova, L. "Biznes-anhely investytsiinykh proektiv" [Business Angels of Investment Projects]. *Finansovyyi rynek Ukrainy*, no. 2 (2011): 24-.

Babiachok, R. I., and Kulchytskyi, I. I. "Osnovni tendentsii rozvytku startapiv v Ukraini - problemy, pereshkody i mozhlyvosti" [The Main Trends in the Development of Startups in Ukraine are Problems, Obstacles and Opportunities]. 2018. <https://www.civic-synergy.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf>

Heidor, A. P., and Bizbiz, T. M. "Dzherela finansuvannia startapiv v Ukraini" [Sources of Funding for Startups in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 1 (2020): 73-78.

Kraus, N. M. *Innovatsiina diialnist ta venchurnyi kapital v systemnii modernizatsii natsionalnoi ekonomiky* [Innovative Activity and Venture Capital in Systemic Modernization of the National Economy]. Poltava: Dyvosvit, 2013.

Pysarenko, T. V. et al. *Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2018 rotsi: analit. dovidka* [The State of Innovation and Technology Transfer Activities in Ukraine in 2018: An Analytical Reference]. Kyiv: UkrІNTEІ, 2019.

Ris, E. *Biznes s nulya* [Business from Scratch]. Moscow: Alpina, 2014.

"Svitovyi reitynh startap-servisuv" [World Ranking of Startup Service]. STARTUPRANKING. <https://www.startupranking.com/countries>

StartupBlink. <https://www.startupblink.com/>

"What is startup ecosystem?" <http://www.startupcommons.org/what-is-startup-ecosystem.html>

Стаття надійшла до редакції 13.11.2020 р.